

УДК 821.161.2.09

Т. М. ШАРОВА

м. Мелітополь

tanya_sharova@ukr.net

ТРАГІЧНІ КОЛІЗІЇ РОМАНУ К. ГОРДІЄНКА «БУЙМИР»

У статті наголошується на тому, що художня творчість К. Гордієнка є багатовекторною, оскільки торкається актуальних проблем літератури ХХ століття. Твори письменника відображають складність обставин тогочасного села. У дослідженні акцентується увага на поетикальних особливостях митця слова, який уміло узагальнив у прозових творах життєвий матеріал. З'ясовується, що автор вдало художньо осмислив трагічні події ХХ століття.

Ключові слова: поетика, художня творчість, проза, проблематика, персонаж.

Твори про радянсько-німецьку війну посідають значне місце в історії української літератури. Героїка українського народу, виявлена в різні дні битви з фашизмом, надихає й надихатиме письменників, які були свідками й учасниками боротьби за незалежність. Кожен письменник по-своєму відтворює трагічні події воєнного лихоліття, акцентуючи увагу на проблемах, що виникали у той час. Роман К. Гордієнка «Буймир» вирізняється серед інших творів не лише тим, що в ньому сказано про війну, але й тим, як сказано. Це і є свого роду художній феномен письменника, який варто досліджувати крізь призму трагічного за сюжетною канвою твору.

Генезис змістоформи романної трилогії К. Гордієнка «Буймир» полягає в зображенні трагічних подій початку ХХ століття, коли за допомогою художнього слова можна було показати психологію персонажів на тлі пореформеної доби. Дослідники трилогії К. Гордієнка «Буймир» наголошували, що письменник змалював у романах історичний шлях українського селянства від початку революції до закінчення радянсько-німецької війни (М. Острик, Т. Гельфандбейн, Ю. Мартич, В. Панченко, Ю. Махненко, М. Шаповал, О. Зінченко, Ю. Герасименко).

Метою нашої статті є розкриття трагічних колізій у романі К. Гордієнка «Буймир». Неодноразово критики наголошували на тому, що вся творчість письменника є багатовекторною, і в той же час малодослідженою. З огляду на сказане, слід запевнити, що творчість митця актуальна, але мало поцінована з позицій розкриття трагічних колізій у романі «Буймир».

Свого часу М. Кенігсберг наголосила, що кожен письменник пише про війну по-своєму. Роман К. Гордієнка «Буймир» вирізняється серед інших творів не лише тим, що в ньому сказано про війну: «Роман «Буймир» не є випадковим у творчості письменника. Він природна ланка в літописах життя українського селянства» [6, 2]. О. Марченко у статті «Відгукнулись герої «Буймира» подає такі міркування щодо названого твору К. Гордієнка: «У ньому відтворено українське село у дні боротьби з фашизмом, патріотизм радянських людей, показано, як народні месники знищували гітлерівців. Роман привабив читачів розмаїттям людських доль і характерів, проникливим показом психології героїв – багатством мови та гостротою сюжету» [7, 3].

Як свідчить авторська дата під текстом, роман «Буймир» з'явився 1969 р., хоча писався не один рік. Фрагменти майбутнього роману, його окремі розділи, К. Гордієнко включав у збірки своїх оповідань. Так, наприклад, ще в книжці «Сильніше смерті» (1946) вміщене датоване 1945-м роком оповідання «Дівчина під яблунею» (очевидно, цей образ належав до улюблених письменником), яке потім стало розділом роману «Буймир», а книжку оповідань і нарисів К. Гордієнка «Голос землі» (1964) відкривали два оповідання: «Мусій Завірюха і його друзі» та «Подруга», – що їх згодом автор включив до роману «Буймир». Журнальний варіант роману опублікований ще в 1967 р. у журналі «Прапор» (№ 1, 3), а окремою книжкою твір вийшов 1972 р. Знову ж таки, можна говорити про цензурні перешкоди або, щонайменше, труднощі, спричинені сумнівами

радянських ідеологів, які викликали цю за-тримку.

«Буймир» став природною ланкою в літописах життя українського селянства. Трагедія війни й велич народного подвигу розкриваються через показ життя на окупованій фашистськими загарбниками землі. Селянська родина напередодні й у період революції 1905–1907 рр., у перші роки радянської влади, під час розбудови колгоспів й у воєнний час протягом творчості К. Гордієнка є об'єктом його художнього дослідження. У романі «Буймир» показано декілька родин, які опинилися в протилежних ідейних таборах. Такий сюжет є не новим, але погляди, які подає К. Гордієнко, по-новому відтворюють бачення автором реальної проблеми тогочасної дійсності. Феноменальним є й показ життя народного в романі письменника, що простежується впродовж усієї творчості митця.

В. Бережний писав про цю книгу: «Новий роман Костя Гордієнка, безперечно, посяде помітне місце серед книг про Велику Вітчизняну війну. Він відзначається глибиною художньої розробки характерів, своєрідністю стилю. Слово письменника сповнене внутрішньої динаміки, емоційної багатозначності» [1, 3]. У «Буймирі» К. Гордієнко розвинув і поглибив власну манеру письма. Твір відзначається гостротою сюжету, барвистістю й колоритністю мови. Упродовж твору лунають заклики до чоловіків, які йшли захищати рідну землю від німців: «Йди, сину, на смерть, но в полон не здавайся» [4, 5].

Г. Гельфандбейн зазначав: «У порівнянні з попередніми частинами трилогії в романі «Буймир» художниця палітра Костя Гордієнка збагатилася новими фарбами. Маємо на увазі розділи, де письменник викриває зрадників, запродавців, фашистських холуїв типу дезертира Хоменка, що став поліцаєм, старости Саливона чи його розбещеної дочки Саньки. Можна сказати, гнів водить тут рукою автора, і сатира його звучить гостро, різко, вбивчо» [3, 3].

Чимало персонажів «Буймира» уперше з'явилися у творі «Дівчина під яблунею». Тільки в романі їх характери збагатилися, розкрилися повніше. Слід зазначити, що війна в книзі показана такою, якою вона була насправді:

у селі Буймир – на його околицях, у полі, в лісі, на залізничній станції, дорогах. У «Буймирі» головне не сюжет, а глибинне дослідження характерів, не тільки в різноманітних зовнішніх колізіях, а й у їх внутрішній суті. Причому характерів історично конкретних, соціально й національно визначених, які розкриваються в умовах війни. Війна показала те, що було приховане в мирний час, оскільки змінилося село, змінилися люди. Зримо, предметно малює письменник побут колишнього куркуля, теперішнього старости Саливона, його дружини Соломії й пащекуваті доньки Саньки, поліцай Тихона, його батька Гната Хоменка та ін. Чи не вперше в українській прозі так фізично відчутно зображено побут запродавців, що вислужувалися перед фашистською владою [6, 2]. В. Брюгген з цього приводу писав так: «...мабуть, ніхто з українських письменників з такою сатиричною силою не показав бридких відщепенців, гітлерівських посіпак, що затавровані презирством і прокляттям у пам'яті народній» [2, 2].

У романі «Буймир» К. Гордієнка окупанти не в змозі протистояти народній моралі поряд з віковичними волелюбними традиціями; показано, як міцно осіли в змальовуваному селі риси нового, вільного від гноблення життя. За часів лихоліття по-справжньому розкрилася сила народних характерів колгоспних активістів. Мусій Завірюха, тракторист Сень, пастух Сава, садівник Арсеній перед обличчям ворога стають борцями за справжні цінності життя: волю, правду, добробут.

Письменник показує, як до Німеччини вивозять молодь, але найбільш відчайдушні тікають. Коли ж повертається до села Катерина, охляла, худа, то на слова матері: «Це ти вмирати прийшла!» [5, 269] – вперто відповідає: «І не думаю!» [5, 270]. Автор використав у зображенні постаті дівчини ремінісцентний прийом, нагадавши читачам про «Дівчину під яблунею».

Композиційно аналізований роман складається з трьох частин. Як зазвичай буває в К. Гордієнка, усі вони мають провідні теми: перша частини розповідає про жайття німецької окупації, друга – про дії партизанського загону, а третя – про відродження після визволення. «Перевіркою міцності соціалістично-

го гарту, людських характерів стали події, зображені в заключній частині трилогії – романі «Буймир». Українське село тимчасово опинилося під ярмом німецько-фашистських окупантів» [3, 3]. Новоявлені приспівники німців, поліцаї, – Саливон Деришкур, Радивон Ржа, Гнат Хоменко і його син Тихін та деякі інші – негативні образи, відомі читачам із книжки «Дівчина під яблунею», проте, не є ідейними, ідеологічними прихильниками Німеччини, а тільки прагнуть у новому становищі досягти своєї мети, що, як правило, є в матеріальній площині.

«Буймир» К. Гордієнка змальовує жахливі реалії тогочасної дійсності. Важкими для сприйняття та читання є сторінки твору, де автор розповідає про те, як німці забирали від рідної матері неповнолітніх дівчат, а згодом їх убивали: «В сільську хату зайшов німець, побачив дівча, напався, аби прив'язатися... Мати божиться-клянеється – неповнолітня вона... Наставив пістолет, повів силою... Найшла дочку вже перед світом – скривавлена, гола лежала в ямі у бур'яні...» [4, 7].

У період воєнних дій неволя переслідувала простих людей. К. Гордієнко відтворює на сторінках «Буймира» трагізм життя: «...Матері взивають до білого світу, до праведного сонця... Ворог надумав одірвати людей від рідної землі, що поки під неволею... Сьогодні гонять наших дочок в неволю, та що може вдіяти ворог з людьми, коли в кожному серці б'ється ненависть і непокора?» [4, 73]. Жахливими є портретні описи селянок: «Жаль було дивитися на молодичок – запалі очі, на лицьках повипиналися гострі кісточки, на тонкій шиї понадувалися жили, пошерхли губи» [4, 78].

Під час війни люди не відчували себе господарями у своїх домівках. Гітлерівці нищпорили по дворах, зазирали в дійниці, ловили і забирали курей тощо. У романі автор показав, як тяжко було жити людям у таких жорстоких умовах. Така доля чекала й малих дітей: «На матір схоже дитя – нещаслива доля» [4, 9]. Або: «Безпорадне хлоп'я одбилося від сім'ї, згубило матір, що кинулася в лісок із сестричкою. Никало між людьми, дивилося голодними очима, як діти порозсідалися коло мисок, не сміло озватися, тоді замоталося з головою одежиною, прилягло під кущем, приховало дитячу думу» [4, 65–66].

Автор детально відтворює картини просування війни: «В ці дні уздовж шляху – шляху війни – накидано всякого залізниччя – розбиті машини, танки, в канаві валявся сільськогосподарський реманент» [4, 25]. Головні герої роману «Буймир» сповнені віри в перемогу над фашистами. Так, Павлюк з упевненістю запевняє людей: «Якою б силою ворог не йшов, ми переможемо!» [4, 19]. Своєрідна мова твору, зокрема, тут часто вживана військова німецька лексика.

Показуючи трагедію війни та велич народного подвигу, К. Гордієнко формує трагічний у високому і найточнішому розумінні цього слова епос. Трагічним він є тому, що створено в ньому панораму народного життя, взятого в найвідповідальніший період історії.

Художньо осмисливши трагічне в романі «Буймир», К. Гордієнко порушив актуальні проблеми тогочасної дійсності, зосередив навколо них свою увагу та доніс до читачів лихоліття воєнних дій. Митець засуджує гітлерівців та їх дії, співчуває з болем у серці всім загиблим та скривдженим українцям. Відтворюючи трагічні події, письменник зобразив особистий біль і трагізм окремої людини, долю якої можна спроектувати на долю української нації.

Художнє осмислення історії українського села під час революції, соціалістичного перетворення села, а також зображення великої війни дозволяє говорити про К. Гордієнка як про феноменального прозаїка, який художньо переосмислив реальні історичні події та відтворив їх на сторінках роману «Буймир».

Художній світ К. Гордієнка відкритий і трагічний. Трагічне відтворено як глибоко особистий біль окремої особистості. У романі письменника фіксуємо стереоскопічність відображення свідомості людини, гармонійну єдність у змалюванні взаємозв'язків зовнішніх подій і внутрішнього життя персонажів, надання їм простору для внутрішньої еволюції. Трилогія «Буймир» є сучасною завдяки майстерності соціального зрізу всієї товщі побутових, психологічних, родинних шарів і нашарувань, що разом складають значуще повсякдення в існуванні особистості, родини, колективу, а стиль Гордієнка-прозаїка, його світосприймання залишаються різко індивідуальними.

З погляду художньої досконалості й життєвої переконливості зображення соціально-економічних і морально-психологічних відносин між людьми проза К. Гордієнка має величезне пізнавальне значення. За багатством соціально значущих реалій і подробиць, узятих із реального селянського буденного життя, роман письменника «Буймир» важко порівняти з яким-небудь іншим твором української радянської прози на подібну тематику. У цьому й полягає феномен творчості Гордієнка-прозаїка.

Т. SHAROVA
Melitopol

TRAGIC COLLISION NOVEL K. GORDIENKO «BUYMYR»

The article emphasizes the fact that artistic creativity is multi K. Gordienko, for it touches on current issues in the literature of the twentieth century. His novels reflect the complexity of contemporary circumstances village. The study focuses on the characteristics of poetical word artist who skillfully summarized in the prose works of living material. In the article it appears that the author successfully comprehended art tragic events of the twentieth century.

Key words: poetics, artistic creativity, prose, problems, character.

Т. М. ШАРОВА
г. Мелітополь

ТРАГИЧЕСКИЕ КОЛЛИЗИИ РОМАНА К. ГОРДИЕНКО «БУЙМИР»

В статье подчеркивается, что художественное творчество К. Гордиенко является многовекторным, поскольку касается актуальных проблем литературы XX века. Произведения писателя отражают сложность обстоятельств села того времени. В исследовании акцентируется внимание на поэтических особенностях писателя, который обобщил в прозе жизненный материал. Показано, что автор умело художественно осмыслил трагические события XX века.

Ключевые слова: поэтика, художественное творчество, проза, проблематика, персонаж.

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2015

Список використаних джерел

1. Бережний В. Нескорений Буймир / В. Бережний // Літературна Україна. — 1969. — 7 січня. — С. 3.
2. Брюгген В. Люди Буймира / В. Брюгген // Сільські вісті. — 1972. — 2 березня. — С. 2.
3. Гельфандбейн Г. Збагачені життям / Г. Гельфандбейн // Літературна Україна. — 1977. — 20 травня. — С. 3.
4. Гордієнко К. Буймир : роман / К. Гордієнко. — К. : Дніпро, 1972. — 277 с.
5. Гордієнко К. Твори : в 2 т. / К. Гордієнко. — К. : Дніпро, 1979. — Т. 2. Буймир : роман. Повість. Роздуми і спогади. — 552 с.
6. Кенігсберг М. З життя народного / М. Кенігсберг // Літературна Україна. — 1972. — 18 лютого. — С. 2.
7. Марченко О. Відгукнулись герої «Буймира» / О. Марченко // Вечірній Харків. — 1972. — 25 квітня. — С. 3.